

NAAR EEN STADSONTWIKKELING OP ECOLOGISCHE GRONDSLAG

KEESJAN DEELSTRA EN ROEL VOLGER

Ook steden dragen bij aan de verslechtering van het milieu. De hoeveelheid mensen, de economische bedrijvigheid en het grote aantal verplaatsingen brengen dat met zich mee. Tenminste, in de huidige stad. Is er ook een 'milieuvriendelijke', of zoals ze in Duitsland zeggen, 'ökologische' weg? Wat kan er in steden gedaan worden op het gebied van ecologisch bouwen, beheer en planning? De Bondsrepubliek is in z'n ecologische stadsontwikkeling verder dan Nederland. Het lijkt daarom zinvol naar onze oosterburen te kijken en van hun kennis gebruik te maken.

Stadsplanning in de Bondsrepubliek Duitsland (BRD) werd tot en met de jaren '60 gedomineerd door het 'Leitbild' van de functiescheiding. Deze extensieve planning kwam in de jaren '70 onder druk te staan. De functiescheiding dreigde de stadscentra van al haar functies te beroven. Door suburbanisatie ontstond er een toenemende sociale segregatie en een explosieve ontwikkeling van het wegvervoer. De toename van het autobezit en -gebruik was zowel oorzaak als gevolg van deze scheiding tussen de woon- en werkplaats. Het openbaar vervoer nam echter geen deel in deze mobiliteitsgroei.

INTENSIVERING

Als reactie op deze extensieve ontwikkeling van de stad in de BRD ontstond een nieuwe trend in de stadsplanning: de intensieve ontwikkeling. Stadsvernieuwing moest de stad weer tot een geschikte woonplaats maken, ook voor huishoudens met kinderen. Intensivering werd bereikt door gaten in de stad op te vullen en de woningdichtheid te laten toenemen. Tussen 1980 en 1987 nam de Westduitse bevolking met 0,8 procent af. Hierin kwam plotse-

ling verandering toen door de ontwikkelingen in Oost-Europa, en in het bijzonder Oost-Duitsland, het aantal Duitse migranten explosief toenam. In 1988 waren dat er 240.000 en in 1989 720.000, waarvan 340.000 uit de DDR, 250.000 uit Polen en 100.000 uit de Sovjet-Unie. De afgelopen twee jaar nam de Westduitse bevolking door deze instroom met 2 procent toe. Deze onvoorziene en dramatische ontwikkeling en de gestage toename van het aantal kleine huishoudens zorgde voor een grote vraag naar nieuwe woningen. Een groter probleem dan de demografische, vormen de stedelijke milieuproblemen. De volgende problemen lijken hierbij in het bijzonder relevant. Door de toe-

name van het bebouwde oppervlak in de Duitse steden, tot meer dan 70 procent, wordt de natuurlijke waterkringloop verstoord (dalende grondwaterspiegel). Het autobezit is na dat van de Verenigde Staten het hoogst ter wereld (460 per 1000 inwoners). Dit leidt tot luchtverontreiniging en is de grootste bron van stedelijke geluidsoverlast. Het aantal vervuilde terreinen is vooral in de steden groot. Deze zijn ondermeer ontstaan door industriële activiteiten en het storten van afval.

STRATEGIEËN

Het Institut für Stadtforschung und Strukturpolitik (ISS), pleit naar aanleiding van bovengenoemde demografische en ecologische problemen voor een nieuwe ontwikkelingsstrategie voor de stad. Omdat maatregelen nooit voor beide problemen even positief uitwerken moet een zorgvuldige afweging worden gemaakt tussen sociale en ecologische voor- en nadelen. Op basis hiervan kunnen drie doelen voor stedelijke ontwikkeling worden geformuleerd.

1. EEN ZORGVULDIG EVENWICHT TUSSEN INTENSIEVE EN EXTENSIEVE ONTWIKKELING.

Het idee van intensieve ontwikkeling kwam op in de jaren tachtig, een periode waarin het aantal huishoudens toenam en waarin men verwachtte dat het bevolkingsaantal verder zou dalen. Onder deze condities was een intensieve stedelijke ontwikkeling een gepaste strategie om aan de woningbehoefte tegemoet te komen. Zoals gezegd leidden de demografische veranderingen tot een heroverweging van de extensieve ontwikkeling. Daarbij is het nodig om kosten en baten van intensieve en extensieve ontwikkelingen tegenover elkaar te zetten, vooral met betrekking tot ecologische aspecten.



Rijtjeshuizen met grasdaken: het project Laherwiessen in Hannover. Door het gebruik van gras wordt de 'coating' van een stad verminderd. Bron: International Institute for the Urban Development, Delft.

Wanneer in de stadsplanning een extensieve ontwikkeling in overweging wordt genomen, moeten zeker enige principes van de intensieve ontwikkeling blijven staan. Met name het vermijden van overontwikkeling, door eerst de contouren van de bestaande nederzettingen af te ronden.

2. STADSVERNIEUWING EN BEHOUD VAN DE OUDE STRUCTUREN.

Het conserveren van stedelijke structuren is een uiting van de herontdekking van het belang van historische gebouwen en de behoefte om hen te behouden. Met stadsvernieuwing en conservering hoopt men meer flair te geven aan de oude wijken en zo te zorgen voor een aantrekkelijke woonomgeving.

3. ECONOMISCHE ACTIVITEITEN.

De ontwikkeling van handel en industrie is altijd al een belangrijke factor geweest voor de ontwikkeling van stedelijke nederzettingen. Enerzijds, kan er een conflict ontstaan tussen bedrijven en de lokale bevolking wanneer het gaat om de locatie van deze ondernemingen en de gevolgen daarvan voor het milieu.

Anderzijds, is de trend waarneembaar dat voor steeds meer bedrijven de stedelijke en ecologische kwaliteit van hun lokatie belangrijk wordt. Deze kwaliteiten zijn zowel belangrijk voor het aantrekken van hoog gekwalificeerd personeel, als voor het bieden van een 'goed adres' voor klanten. Bedrijven en lokale bevolking hoeven dus niet altijd tegenover elkaar te staan, wanneer het gaat om zaken als: huisvesting, cultuur, recreatie en (leef-) milieu.

De oorzaken en de gevolgen van milieuvervuiling zijn grotendeels in steden geconcentreerd. De ecologische oriëntatie in stedelijke ontwikkeling ligt vooral in het operationeel en zichtbaar maken van de mogelijkheden voor ecologische oplossingen. Een dergelijke benadering is zeker mogelijk op nieuwe bouwlocaties. In de bestaande bebouwing kunnen slechts aanpassingen aangebracht worden. Een ecologisch totaalprogramma is nodig om de verschillende milieu-maatregelen te integreren. Een dergelijk programma zal een beroep doen op verschillende beheersstructuren en sectorbelangen. De stad moet zich mengen in deze planning en voor de samenwerking zorgen die nodig is voor zo'n overkoepelende aanpak.

VERSTENING

Een van de belangrijkste ecologisch relevante maatregelen die de lokale overheid ter beschikking staan, is het maken van een bestemmingsplan. In de federale bouwwet van 1987 wordt gesteld dat het de taak van de lokale overheid is om te letten op de milieugevolgen van de ontwikkelingsplannen. Bij het bebouwen van 'open' land moet gestreefd worden naar het spaarzaam gebruik van ruimte en energie. Voorts dienen er geluidsbeschermende maatregelen getroffen te worden.

Een volgend aandachtspunt vormt het grote deel van het stedelijk gebied dat is

afgedekt met bebouwing en bestrating (de zogenaamde verstening). Dit leidt tot de vernietiging van de natuurlijke bodemfuncties met als gevolg een dalende grondwaterspiegel en een overbelasting van het rioleringsstelsel. Mogelijk heeft het ook invloed op het stedelijke klimaat (zo blijkt de temperatuur in steden positief samen te hangen met het versteende oppervlak). Steden beginnen nu schoorvoetend bestaande afdekkingen te verwijderen en proberen een nieuwe 'coating' voortaan te voorkomen. Door de plotseling toegenomen vraag naar extra woningen vanwege de genoemde immigratiegolf heeft de federale overheid eind 1989 een financieringsprogramma opgezet voor de bouw van extra huisvesting. Wanneer de politieke druk om snel te handelen groot is, moet er juist zorgvuldig worden gekeken naar de technische en ecologische kwaliteit van de nieuwe woningen. De volgende punten zijn hierbij van belang:

- toepassing van milieuvriendelijke bouwmaterialen;
- energiebesparing in de woningbouw (isolatie en gebruik van zonne-energie);
- waterbesparing door toepassing van waterzuinig sanitair en het hergebruik van drinkwater, zogenaamd 'grijs water';
- het beperken van het bebouwde en geplaveide oppervlak, alsook van het totale oppervlak; en
- verbetering van het microklimaat en met name de verscheidenheid aan biotopen door groenvoorzieningen en bijvoorbeeld grasdaken.

ENERGIEBESPARING

Een ander aandachtspunt vormt de energiebesparing en de beperking van de luchtverontreiniging in het transport. Voor wat betreft de stedelijke planning moet dan vooral gedacht worden aan de volgende maatregelen:

- het beperken van de woon-werk afstand;
- de verbetering van het openbaar vervoer;
- het versmallen van straten en het aanleggen van voetgangerszones en fietspaden;
- het afsluiten van gebieden voor auto's
- het limiteren van de maximaal toegestane snelheid voor auto's.

Ook het vuilnis van de stad verdient de nodige aandacht. De lokale overheid is verantwoordelijk voor het hergebruik en het afvoeren van het afval. Zo zal de lokale overheid, bij de introductie van het gescheiden afval verzamelen, ruimte moeten creëren (zowel in de woning als daarbuiten) voor de verzameling en verwerking hiervan. Een andere taak is het op poten zetten van een gemeentelijke dienst die dat afval ophaalt. De recycling-producten kunnen weer in de stad gebruikt worden, onder andere in de huizenbouw (slakken in beton en gips van desulfurisatie-installaties) en voor groenvoorzieningen (compost).

Tot zover de uitgangspunten van een ecologisch georiënteerde stadsplanning. De mogelijkheden hiervoor zijn echter vaak beperkt. Zo botsen milieudoelstellingen en belangen vaak met bestaande doelen, belangen en plannen van 'getelde' bestuurders. Het is aan de politieke besluitvormers om een balans te vinden tussen de botsende belangen en om juiste prioriteiten te stellen. Een tweebelemmering vormt het gebrek aan technische en bestuurlijke ervaring, in toepassing van ecologische maatregelen. Hierdoor zullen de traditionele betrouwbare milieu-onvriendelijke methoden de voorkeur houden. Om deze belemmering weg te nemen, moet er meer geëxperimenteerd worden met ecologische innovaties in de stedelijke ontwikkeling.

Sinds 1985 wordt het onderzoeksprogramma 'Stedelijk ecologie en milieuaanpasbare constructies' gefinancierd door de federale overheid. Dit onderzoeksproject lijkt de reserves van wat die zich in de publieke en private sector bezig houden met stedelijke ontwikkeling te nemen. Dit zal wellicht leiden tot een algemeen verbreide aanpak van stedelijke milieuproblematiek in de B

Roel Volger en Keesjan Deelstra zijn student sociale geografie en mede-organisator van het congres.

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van de lezing 'Urban Development and Urban Ecology in the Federal Republic of Germany' (1990) van Prof. dr. H. Wollmann, Institut für Stadtforschung und Strukturpolitik GmbH, welke gehouwen werd op de conferentie 'Environment and Urban Development' te Bremen.



Woning met een groot glasoppervlak optimale benutting van zonnewarmte
Bron: Ministerie van VROM.